

111/020071
(039)

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»
Кафедра беларускага мовазнаўства

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ МОВА
І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА:
аспекты ўзаемадзеяння**

Зборнік навуковых артыкулаў

Мінск 2011

УДК 811.161.3
ББК 81.2(4 Бей)
Н354

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдкалегія:

доктар філалагічных навук *В.Д. Старычонок*;
кандыдат філалагічных навук *Д.В. Дзятко* (адк. рэд.);
кандыдат філалагічных навук *Н.А. Радзіваноўская*;
кандыдат філалагічных навук *Н.М. Нямковіч*;
кандыдат філалагічных навук *В.В. Урбан*;
кандыдат філалагічных навук *С.І. Фацеева*

Рэцэнзенты:

доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры беларускага і тэарэтычнага мовазнаўства ўстановы адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы» *М.А. Даніловіч*;
кандыдат філасофскіх навук, дацэнт кафедры філасофіі і метадалогіі навукі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта *Д.Р. Дабрародні*;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» *П.А. Міхайлаў*

Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння
Н354 зб. навук. арт. / рэдкал.: В.Д. Старычонок Д.В. Дзятко (адк. рэд.), Н.А. Радзіваноўская і інш. – Мінск : БДПУ, 2011. – 344 с.
ISBN 978-985-541-037-0.

У зборнік навуковых артыкулаў увайшлі матэрыялы II Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння», якая праходзіла на базе кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка 17–18 лістапада 2011 г.

Адрасуецца навуковым работнікам, выкладчыкам, аспірантам, студэнтам і ўсім, хто цікавіцца праблемамі беларускай лінгвістыкі.

УДК 811.161.3
ББК 81.2(4 Бей)

ISBN 978-985-541-037-0

© БДПУ, 2011

Да 80-годдзя кафедры
беларускага мовазнаўства
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага
ўніверсітэта імя Максіма Танка

Г.Ф. Андарала (Мінск, Беларусь)

ЛЕКСІЧНЫЯ СРОДКІ СТЫЛІЗАЦЫІ Ў ГІСТАРЫЧНЫХ ТВОРАХ ВОЛЬГІ ПАТАВАЙ

Інтэрпрэтацыя мастацкага тэксту патрабуе ўвагі да ўсіх яго элементаў. Менавіта ў тэксце мастацкага твора рэалізуецца эстэтычная функцыя слова, а лексічныя адзінкі – гэта той матэрыял, з якога ствараецца палатно славеснай творчасці. Аднак для вырашэння розных творчых задач некаторым словам у пэўным мастацкім тэксце адводзіцца асобная роля. Гэта датычыцца твораў на гістарычную тэму, якія маюць свае выразныя адметнасці і будуюцца па асаблівых законах вобразнай і стылявой сістэмы. Працуючы над такім творам, аўтар вырашае праблему архаізацыі мовы праз адрозненне ад сучасных стылёвых законаў. Модэрнізацыя твора праз уяўнага пісьменніка магчымасці ў поўнай меры перадаць капарызт эпохі. Празмерная архаізацыя мовы ператварае мастацкі твор у дакументальны, пазбаўляючы яго мастацкага вымыслу. Акрамя таго, перанасычанасць твора ўстарэлымі лексічнымі адзінкамі будзе перашкаджаць разуменню мастацкага тэксту, спасціжэнню аўтарскай задумкі. Майстэрства пісьменніка заключаецца ў тым, каб захаваць пачуццё суразмернасці – стварыць моўную архаіку і наблізіць да сучаснага чытача архаічную мову мінулых часоў. І гэта дасягаецца В. Іпатавай дзякуючы ўмеламу адбору і выкарыстанню ўстарэлых слоў. Прыдатным матэрыялам для гэтага служаць архаізмы – устарэлыя назвы існуючых цяпер прадметаў, паняццяў. Хоць такія найменні і выйшлі з актыўнага ўжывання, аднак многія з іх вядомыя сучаснаму чытачу і не патрабуюць спецыяльнага тлумачэння. Маларазумельныя і незразумельныя ўстарэлыя лексічныя адзінкі аўтар тлумачыць метадам тэкстуальнага раскрыцця значэння іх ці метадам падрадкавага каментарыя, што робіць архаізмы даступнымі для ўспрыняцця.

У гістарычных творах пісьменніцы выкарыстаны лексічныя і семантычныя архаізмы. Сярод лексічных пераважную большасць складаюць уласналексічныя архаізмы – словы, якія поўнасю ўстарэлі і выцеснены сучаснымі моўнымі адзінкамі з іншым каранем. Спынімся на некаторых з іх. Старадаўнія назвы месяцаў: *серпень* 'жнівень'; *У канцы серпеня, калі пахла наваколле спелым жытам і калола босыя*

Базовые лингвокультурные единицы должны отражать как культурные, политические, социальные, экономические, образовательные, исторические и другие стороны жизни, так и национальное сознание, национальный менталитет, национальную идею современного общества. Общее представление о мире, заключающееся в объединении разных базовых лингвокультурных единиц, выстраивается в единую систему понятий, которую осваивают и понимают все носители языка.

Таким образом, говоря об отражении национально-культурной ментальности посредством усвоения определенного «набора» базовых лингвокультурных единиц, носитель языка будет успешно социализироваться в обществе, совершенствовать свой духовный уровень, повышать личностный, а значит, и культурный уровень всего общества в целом.

С другой стороны, соотнося понятия «базовые лингвокультурные единицы» и «национально-культурная ментальность», мы можем более содержательно описывать взаимоотношения языка и культуры с точки зрения познания национальной ментальности, что способствует сохранению ценного материала нашей культуры, нашего языка, богатства нашей духовности.

Літэратура

1. Телия, В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
2. <http://www.onlinedics.ru/slovarhis/m/mentalnost.html>.
3. Бердяев, Н.А. Судьба России / Н.А. Бердяев. – М.: Мысль. 1990. – 208 с.

Н.У. Чайка (Мінск, Беларусь)

КАНЦЭПЦЫІ СІНТАКСІЧНЫХ ТЫПАЛОГІЙ У МОВАЗНАЎСТВЕ

У сучасным мовазнаўстве тэрмін *тыпалогія* ўжываецца з некалькімі значэннямі. Большасць даследчыкаў лічыць правамерным карыстацца ім выключна пры вызначэнні спецыфікі мовы ў параўнанні з іншымі. На іх погляд, тыпалогія – гэта параўнальнае вывучэнне структурных і функцыянальных уласцівасцей моў незалежна ад характару генетычных адносін паміж імі. У залежнасці ад аб'екта даследавання яна можа быць функцыянальнай, структурнай, фармальнай, кантэнсіўнай.

Н.Б. Мячкоўская вызначае тыпалогію як метада даследавання разнастайных і ўнутрана складаных аб'ектаў шляхам выяўлення іх агульных або падобных рыс і аб'яднання аб'ектаў з улікам меры блізкасці ў некаторыя класы, групы, падгрупы. У адпаведнасці з метадалагічнымі прынцыпамі даследчыца прапануе наступныя віды тыпалогіі (сістэматызацыі) моў: генеалагічную, арэальную, а таксама сістэматызацыю па пэўных параметрах, не звязаных з генеалогіяй. Пры гэтым тыпалогія можа будавацца не толькі на аснове параўнання моўных сістэм (генеалагічная, арэальная і інш.), а і на выяўленні замкнутых моўных падсістэм – фанетычных, лексічных, граматычных (А.У. Цымерлінг, А.Я. Кібрык, І.П. Мельнікаў), што падразумявае размяшчэнне моўных з'яў па класах у адпаведнасці з пэўнымі прыкметамі. За час існавання навукі даследчыкі выпрацавалі багаты метадалагічны апарат, асноўныя метадалагічныя прынцыпы якога

можна прадставіць наступным чынам: прынцып сістэмнасці тыпалагічнага падабенства (А.Я. Кібрык, І.П. Мельнікаў, Н.Б. Мячкоўская); прынцып тыпалагічнай значымасці прыкмет (параметраў). Толькі «моцныя» прыкметы могуць брацца за аснову тыпалогіі (А.Я. Кібрык, І.П. Мельнікаў і інш.); прынцып іерархіі аб'ектаў (ад універсальных да ўнікальных уласцівасцей), які павінен улічвацца пры сістэматызацыі аб'ектаў – аб'яднання іх у кантынум (А.У. Цымерлінг); прынцып абумоўленасці тыпалагічна значымых прыкмет ступенню распаўсюджанасці (Н.Б. Мячкоўская); прынцып сінтаматыка-парадыгматычнага функцыянальнага ўзгаднення (А.Я. Кібрык).

Нягледзячы на тое, што названыя прынцыпы браліся за аснову пры параўнальным даследаванні некалькіх моў, яны прыдатныя і для тыпалагічнага даследавання замкнутых сістэм унутры адной мовы.

Апошнім часам назіраецца выразная эндэнцыя да выкарыстання тэрміна *тыпалогія* пры вызначэнні тыпу мовы (аднак пры гэтым метадалагічныя прынцыпы застаюцца базавымі). Падобны даследаванні выяўляюць спецыфіку замкнутых сістэм (тыпалагічная рэlevantнасць моўнай збытоўнасці, тыпалогія сказаў з прэдыкатыўным ядром $N_1 - N_1$, тыпалогія дадатных жазяў нетыповай будовы і інш.) адной мовы і ставіць перад сабой задачу сістэмаваць вынікі аб'яднання і супрацьпастаўлення класіфікуемых аб'ектаў. Падобныя тэарэтычныя метадалагічныя прынцыпы выступаюць базавымі ў шматлікіх даследаваннях апошніх год (І.І. Дзягавец, Т.Я. Памыкалава, Р. Сіміф, М.Р. Anstey, Ф. Далеš, Pottelberge, Z. Saloni, E. Thompson, N.N. Zhang).

Дасканалая тэарэтычная база і разнастайныя метадалагічныя прынцыпы і прыёмы тыпалагічнага мовазнаўства спрыяюць пашырэнню даследаванняў, што выяўляюць тыпалогію розных сінтаксічных катэгорый або канструкцый. Сучасныя даследаванні па праблемах сінтаксічнай тыпалогіі можна падзяліць на дзве групы. Асновай падзелу выступае характар тыпалагічнага класа аб'ектаў.

Значная колькасць прац прысвечана выяўленню тыпалагічных прыкмет у сінтаксічных сістэмах некалькіх моў. Крытэрыем вылучэння тыпалагічных прыкмет выступаюць розныя параметры.

Кантэнсіўная тыпалогія моў (Н.Б. Мячкоўская, А.Я. Кібрык, І.П. Мельнікаў, А.А. Халадовіч) заснавана на тыпах адносін паміж суб'ектам і аб'ектам дзеяння. Гэтыя даследаванні дазволілі класіфікаваць мовы ў адпаведнасці з сінтаксічнай арганізацыяй сказа (мовы намінаўнага, эргатывага, актыўнага, класнага, нейтральнага тыпаў).

Тыпалогія *парадку слоў* у якасці асноўных параметраў прадугледжвае свабоднае або фіксаванае становішча асноўных сінтаксічных катэгорый (А.У. Цымерлінг, А.Я. Кібрык і інш.). У адпаведнасці з ёй мовы падзяляюцца на два тыпы – са свабодным і фіксаваным парадкам слоў.

Тыпалогія *лінейнай паслядоўнасці ў сінтагмах* (А.У. Цымерлінг) заснавана на супастаўленні і ўзаемаразмяшчэнні членаў сказа пры падпарадкавальнай сувязі. Сінтаксічныя сістэмы класіфікуюцца як цэнтрабежныя і цэнтраімклівыя. Метадалагічна асновай гэтай класіфікацыі, на думку А.У. Цымерлінга, выступаюць «тры асноўныя тыпы

адносін паміж адзінкамі: іерархічныя, лінейныя і адносінны часткі і цэлага» [13, с. 25]. Даследчык упершыню ўводзіць паняцце *сінтаксічнае абмежаванне* – «працэс вылічэння складаных аб'ектаў, у якія ўваходзяць дыскрэтныя элементы» [13, с. 25]. Паняцце *тып* характарызуецца вучоным як рэгулярнае і абавязковае: толькі ў такім выпадку апісанне сінтаксічных катэгорый будзе адэкватным. Відавочна, што асноўным параметрам тыпалогіі тут выступаюць сінтаксічныя адносінны, якія, як вядома, маюць канстантны характар.

У аснове *граматыка-структурнай* тыпалогіі (А.У. Цымерлінг, А.Я. Кібрык) пакладзены спосабы і сродкі выражэння граматычных і сінтаксічных катэгорый (асабовасці, зваротнасці і інш.) у мовах з рознай тыпалогіяй. Тыпалагічна значымыя параметры дазваляюць выявіць сінтаксічныя сістэмы, дзе граматычныя катэгорыі набываюць функцыянальны характар. Пры вызначэнні тыпалогіі канструкцый (у прыватнасці канструкцый са значэннем супрацьпастаўлення) асноўным параметрам выступаюць граматычныя формы выражэння сінтаксічных катэгорый (Н.У. Верацельнік).

Выклікаюць цікавасць тыпалогіі, што выяўляюць спецыфіку *семантычнай арганізацыі* сінтаксічных канструкцый у розных мовах. Асноўнымі параметрамі ў такім выпадку выступаюць розныя характарыстыкі аб'екта даследавання. Пры супастаўленні катэгорый прасторавых (статальных) адносін у рускай і скандынаўскіх мовах (Н.У. Шматава) параметрам тыпалогіі выступаюць геаметрычныя і тапанімічныя формы аб'ектаў. Дэнататыўная сітуацыя выступае базай пры вызначэнні тыпалогіі класаў дзеясловаў з семантыкай кручэння (В.А. Круглякова). Дамінантай прыметай тыпалогіі (а было прааналізавана 15 моў) выступае семантычная прыкмета – указанне на наяўнасць восі кручэння. Семантыка і дыстрыбуцыя дзеясловага прэдыката з'яўляецца параметрам пры выяўленні спецыфікі польскай і беларускай моў (С.А. Важнік).

Тыпалогія, прапанаваная Т.Н. Андрэевай, адрозніваецца пэўнай ступенню навізны. Даследчыца значна пашырыла лінгвістычнае поле даследавання за кошт уяўлення параметра, які ахоплівае некалькі моўных узроўняў. Характар *сінтактыка-семантычных адносін* у таджыкскай і англійскай мовах выступіў кваліфікуючым прынцыпам, у выніку чаго атрымалася арыгінальнае аб'яднанне моўных адзінкаў і класоў на аснове канстантных прыкмет.

Класіфікацыя аб'ектаў можа ажыццяўляцца і на аснове *проціпастаўлення катэгорый статальнасці і дынамічнасці* (Н.В. Верацельнік). У даследаванні асноўнымі кваліфікуючымі прызнакамі выступаюць не толькі прэдыкаты з лакатывнай семантыкай, а і спосабы і сродкі выражэння прасторавых адносін у цюркскіх мовах. У працы прасочваецца яўная тэндэнцыя да сістэматызацыі класаў аб'ектаў з'яўляюцца функцыянальнымі катэгорый.

Арыгінальную метадалогію тыпалагічнага аналізу распрацавала А.В. Круглякова. На думку даследчыцы, супастаўленне тыпаў *сінтаксічных сувязей* у рускай і французскай мовах магчыма толькі праз пасрэдніцтва «трэцяга кампанента» – мадэлей (у дадзеным выпадку), які «пазбаўлены пэўнай дэнатацыі» [7, с. 12], а таму выступае пасрэднікам

пры супастаўленні моў з рознай тыпалогіяй. У якасці «трэцяга кампанента» выкарыстоўваюцца мовы-пасрэднікі, абстрактныя схемы і мадэлі, што выступаюць эталонам, зыходнай базай супастаўлення. Названы прынцып шырока выкарыстоўваецца ў сучасных супастаўляльных даследаваннях.

Вывучэнне *функцыянальнай тыпалогіі* моў (А.А. Халадовіч і інш.) заснавана на ўзаемадзеянні фармальна-сінтаксічнага і функцыянальнага аспектаў сказа. Базавымі параметрамі выступаюць тыпы рэматычных дамінантаў – суб'ектная, аб'ектная і інш. Аналіз найбольш распаўсюджаных у французскай і рускай мове прыватнаінфарматыўных тэкстаў дазволіў выявіць іх тыпалагічныя прыкметы і вылучыць адпаведныя класы аб'ектаў.

Нязначная колькасць прац прысвечана выяўленню тыпалагічных прыкмет моўных з'яў у сінтаксічнай сістэме *адной мовы* (А.У. Цымерлінг). Тыпалогія замкнутых сінтаксічных сістэм унутры адной мовы ставіць перад сабой задачу выявіць тыпалагічныя прыкметы сінтаксічных з'яў і на гэтай падставе сістэматызаваць іх у адпаведныя класы. Асновай для класіфікацыі звычайна служаць асаблівасці структурнай, семантычнай логікі, арганізацыі, заканамернасці функцыянавання або некалькі прыкмет адначасова.

Тыпалагічнаму апісанню сінтаксічнай сістэмы рускай мовы прысвечаны працы І.І. Дзягалева. Асноўнымі параметрамі ў яго даследаваннях выступаюць *структурна-семантычныя адносінны паміж галоўнай і даданай часткамі* складаназалежнага сказа. У якасці аб'екта даследавання былі абраны складаныя сінтаксічныя канструкцыі з нетыповай будовай. Дыферэнцыяцыя спецыфічных і базавых прыкмет праводзілася на аснове фактараў структурнай антыноміі: базавыя – спецыфічныя характарыстыкі.

Праблема сінтаксічнай тыпалогіі закраналася ў працах некаторых даследчыкаў (Ф. Томпсон і інш.), дзе быў апісаны *логіка-сінтаксічны* прынцып тыпалагічнага аналізу. Абраныя параметральныя характарыстыкі – семантычны тып прэдыката, семантычная структура, логіка-сінтаксічныя адносінны паміж прэдыкатыўнымі кампанентамі – дазволілі пабудаваць семантыка-сінтаксічныя класы канструкцый з прэдыкатыўным ядром $N_1 - N_1$. У выніку праведзенага даследавання ўпершыню адносінны паміж прэдыкатыўнымі адзінкамі кваліфікаваліся на аснове логіка-граматычнай метадалогіі – адносінны тоенасці, эквівалентнасці, часткі і цэлага і інш.

Пэўнай ступенню навізны характарызуецца метадалогія, якую выкарыстоўвае М.М. Каленічэнка ў даследаванні «Семантыка-граматычная тыпалогія безасабовага сказа ў сучаснай чэшскай мове». «Спецыфіка безасабовых сказаў абумоўлена ўзаемадзеяннем семантычных і граматычных паказчыкаў, што дзейнічаюць у межах безасабовай структуры» [5, с. 2]. Параметрам вылучэння тыпалагічных класаў выступае спосаб выражэння галоўнага члена ў чэшскай мове: гэта можа быць дзеяслоў паўназначны, дапаможны, мадальны або аналітычная форма.

Часам тыпалагічныя даследаванні сінтаксічнай сістэмы патрабуюць падключэння лексічных параметраў. Такая метадалогія выкарыстоўваецца пры пабудове тыпалогіі

семантичных адносін паміж лексемамі ў структуры тэкста (Т.Н. Андрэева і інш.). Спалучэнне лексічных і сінтаксічных параметраў дазволіла вынайсці арыгінальныя тыпы семантика-сінтаксічных адносін – акалічнасныя, атрыбутыўныя і інш.

Сінтаксічныя параметры зрэдку выкарыстоўваюцца і ў тыпалагічных даследаваннях фразеалагічнага ўзроўню мовы (Т.Я. Памыкалова). *Семантыка-сінтаксічныя адносіны* фразеалагічных адносін выступаюць канстантным параметрам, які ў спалучэнні з лексічнымі параметрамі азначнасці дазволілі пабудаваць абсалютна новую тыпалогію. Даследчыца выявіла цэлую сістэму лексічных і сінтаксічных сродкаў, што забяспечвае функцыянаванне фразеалагічных адзінак.

Літаратура

1. Андрэева, Т.Н. Типология семантических отношений между словами в английских прозаических текстах: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т.Н. Андрэева; Мин. гос. пед. ин-т иностр. яз. – Минск, 1993. – 24 с.
2. Важнік, С.А. Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай мовы: семантыка і дыстрыбуцыя дзеясловага прэдыката / С.А. Важнік. – Мінск: Права і эканоміка, 2008. – 464 с.
3. Веретельник, Н.В. Структурно-семантические особенности конструкций со значением противопоставления: на материале французского и русского языков / Н.В. Веретельник // Типология языков: теоретические и прикладные аспекты: межвуз. сб. науч. тр. / Ярослав. гос. пед. ин-т; редкол.: Н.В. Веретельник (отв. ред.) и др. – Ярославль, 1990. – С. 87–95.
4. Дяговец, И.И. Типология русских придаточных предложений нетипичного построения: синтаксические единицы с отклоняющейся структурой: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / И.И. Дяговец; Моск. гос. ун-т. – М., 2006. – 22 с.
5. Калениченко, М.М. Семантико-грамматична тыпалогія безособовага речэння сучаснай чэшскай мовы: на матэрыялі художніх прозаічных твораў: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.03 / М.М. Калениченко; Нац. акад. наук Украіны, Ін-т украін. мовы. – Київ, 2006. – 25 с.
6. Кибрик, А.Е. Константы и переменные языка / А.Е. Кибрик; Моск. гос. ун-т, Филол. фак. – СПб.: Алетейя, 2005. – 719 с.
7. Крутякова, В.А. Семантика глаголов вращения в типологической перспективе: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / В.А. Крутякова; Рос. гос. гуманитар. ун-т. – М., 2010. – 25 с.
8. Мельников, Г.П. Системная типология языков: принципы, методы, модели / Г.П. Мельников; Рос. акад. наук, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 2003. – 393 с.
9. Мечковская, Н.Б. Социальная лингвистика / Н.Б. Мечковская. – 2-е изд., испр. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 206 с.
10. Памыкалова, Т.Е. Семантико-типологический аспект фразеологического признака в русском языке: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Т.Е. Памыкалова; Челяб. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2006. – 39 с.
11. Симий, Р. Српска синтакса: у 4 књ. / Р. Симий, Ј. Јовановић; Филол. фак. у Београду [и др.]. – Београд, [и др.]: Филол. фак. [и др.], 2002. – 4 књ.
12. Холодович, А.А. Проблемы грамматической теории / А.А. Холодович; Акад. наук СССР, Ин-т языкознания. – Л.: Наука, 1979. – 304 с.
13. Циммерлинг, А.В. Типологический синтаксис скандинавских языков / А.В. Циммерлинг. – М.: Яз. славян. культуры, 2002. – 895 с.
14. Памыкалова, Т.Е. Семантико-типологический аспект фразеологического признака в русском языке: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Т.Е. Памыкалова; Челяб. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2006. – 39 с.
15. Anstey, M.P. Functional discourse grammar – multifunctional problems and constructional solutions / M.P. Anstey // Linguistics. – 2008. – Vol. 46, Iss. 4. – P. 831–859.
16. Daneš, F. Syntaktické struktury / F. Daneš // Kultura a struktura českého jazyka / F. Daneš; Univ. Karlova v Praze. – Praha, 2009. – S. 251–352.
17. Saloni, Z. Składnia współczesnego języka polskiego / Z. Saloni, M. Świdziński. – Warszawa: Wydaw. Nauk. PWN, 2001. – 354 s.

18. Pottelberge, J. van. Defining grammatical constructions as a linguistic sign: the case of periphrastic progressives in the Germanic languages / J. van Pottelberge // Folia Linguistica. – 2007. – Vol. 41, Iss. 1/2. – P. 99–134.

19. Thompson, E. Temporal dependency and the syntax of subjects / E. Thompson // J. of Linguistics. – 2001. – Vol. 37, № 2. – P. 287–312.

20. Zhang, N.N. The syntax of English comitative constructions / N.N. Zhang // Folia Linguistica. – 2007. – Vol. 41, Iss. 1/2. – P. 135–169.

А.М. Чарнышова (Гомель, Беларусь)

МОВА ПОЗІРКУ ЯК КРЫНІЦА ІНФАРМАЦЫІ АБ ПЕРСАНАЖЫ МАСТАЦКАГА ТВОРА

Чалавек як сацыяльны аб'ект не можа не мець зносін з другімі людзьмі. Працэс камунікацыі вельмі складаны. Ён уключае не толькі набор пэўных гукаў, якія ў працэсе маўлення фарміруюцца ў сказы, а і комплекс невербальных паводзін, якія суправаджаюць маўленне. У працэсе зносін важна ўлічваць усё: як і што гаворыць суб'ект, якія жэсты ён пры гэтым выкарыстоўвае, які выраз твару суправаджае яго паведзіннае, што чытаем моц жэстаў, мы можам распазнаць душэўны стан чалавека: страх, гнячаль, шчасце, каханне, няўвясць. Па абліччы і паводзінах чалавека мы і бачым праяўленне гэтых пачуццяў без усялякіх слоў. Невербальныя аспекты мовы неабходны пры камунікацыі, таму што з іх дапамогай перадаецца сэнс выказвання, разуменне якога разам з семантикай слоў забяспечвае зносіны паміж людзьмі.

У артыкуле мы будзем разглядаць моўнае выражэнне невербальнай камунікацыі пры дапамозе вачэй. Мова позірку з'яўляецца дастаткова інфармацыйнай падчас зносін. Па вачах можна зразумець эмацыянальны стан чалавека, позірк дапамагае падтрымліваць пры размове кантакт.

Вочыя адзначаюць, «падчас неспрэдных зносін жэст і міміка з'яўляюцца невыпадковымі. У пісьмовай мове – літаратурна-стылістычны прыём перадачы калектыўных з'яў вербальнымі сродкамі» [1, с. 21]. Аўтарскі тэкст максімальна набліжаны пісьменнікам да сапраўдных жыццёвых рэалій, таму пры апісанні стасункаў паміж героямі мы можам успрымаць вочы як крыніцу інфармацыі аб персанажы мастацкага твора. Калі разглядаць мастацкі твор, то можна заўважыць, як вочы (а менавіта іх памер, рэакцыя, колер і г. д.) могуць дапамагчы чытачу раскрыць сапраўдную інфармацыю аб героях. Частата ўжывання ў мастацкім тэксце моўных адзінак са значэннем візуальнага кантакту сведчыць аб майстэрстве пісьменніка, якое заключаецца ў яскравым і выразным раскрыцці вобразаў герояў, іх пачуццяў, перажыванняў, характараў, ва ўменні дакладна паказаць узаемаадносіны персанажаў падчас камунікатыўных зносін.

Вочы як адбітак эмацыянальнага стану герояў твора могуць выражаць самыя разнастайныя пачуцці: негатыўныя ці пазітыўныя. Позірк можа выражаць пэўны настрой ў той ці іншай сітуацыі ці, наадварот, характарызаваць персанажа як індывідуальнасць, ствараць непаўторны вобраз, які будзе вылучацца потым у літаратуры.

Моўныя адзінікі са значэннем візуальнага кантакту называюць разнастайныя тыпы міжасобасных адносін, якія ўзнікаюць у працэсе камунікацыі, выражаюць пэўную ацэнку,

Палесся [6, с. 70]; *Нібыта Нептун, які воднай дарогай / Пусціўся, спрытна між хваляў / Трызубцам ахвяру сваю пацінае, / Гайдае марскія прасторы, / Так наш Верашчака у чоўне шнырае / Па Свіцязі светлай без зморы* [6, с. 105] – прыклады ілюструюць актуалізацыю неад’емнага атрыбута бога мораў *Нептуна* (трызубца) у спалучэнні з падабенствам сітуацый (як і Нептун, Грышка і Верашчака адчуваюць сябе гаспадарамі вадзяной стыхіі ў начной імгле).

У аспекце вывучэння лінгвістычнай прыроды прэцэдэнтнага антрапаніма мы ўлічваем тое, што кантэкст не толькі дазваляе выбраць адно з інварыянтных значэнняў такога імені, але і выявіць наяўнасць семантычных прырачэнняў да яго. Прааналізаваныя параўнальныя канструкцыі, дзе ПА выступае ў якасці агента параўнання, з’яўляюцца адным са сродкаў рэалізацыі яго багатага трапеічнага патэнцыялу.

Літаратура

1. Шумчык, В.Ф. Лінгвістычная сутнасць параўнання як сродку мастацкай выразнасці / В.Ф. Шумчык // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння: зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т; рэдкал.: Д.В. Дзятко (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2009. – С. 187–190.
2. Багушэвіч, Ф. Творы: вершы, пазмы, апавяданні, артыкулы, лісты / Ф. Багушэвіч. – Мінск: Маст. літ., 1991. – 309 с.
3. Тарас на Парнасе // Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Хрэстаматыя / склад. А.А. Лойка [і інш.]. – Мінск: Вышэйш. шк., 1988. – 487 с.
4. Дунін-Марцінкевіч, В. Збор твораў: у 2 т. / В. Дунін-Марцінкевіч. – Мінск: Маст. літ., 2008. – Т. 2. Вершаваныя апавесці і апавяданні, вершы, публіцыстыка, лісты і пасланні, пераклады, Dubia. – 598 с.
5. Дунін-Марцінкевіч, В. Збор твораў: у 2 т. / В. Дунін-Марцінкевіч. – Мінск: Маст. літ., 2007. – Т. 1. Драматычныя творы, вершаваныя апавесці і апавяданні. – 494 с.
6. Лучына, Янка. Творы: Вершы, нарысы, пераклады, лісты / Янка Лучына. – Мінск: Маст. літ., 1988. – 214 с.

ЗМЕСТ

<i>Андарала Г.Ф.</i> Лексічныя сродкі стылізацыі ў гістарычных творах Вольгі Іпатавай	3
<i>Амірова Ж.Р.</i> Межъязыковая коммуникация и языковые контакты в условиях обучения неродному языку	7
<i>Андрэевіч В.П.</i> Структура, утварэнне і пашырэнне беларускіх айконімаў, суадносных з мужчынскімі імёнамі	9
<i>Арлова В.В.</i> Асноўныя жанры беларускамоўных матэрыялаў дзіцячага часопіса «Рюкзачок»	12
<i>Асташук А.М.</i> Сэнсавыя трансфармацыі аўтарскага тэксту ў рускіх перакладах вершаў Генадзя Бураўкіна	15
<i>Ашурбейли Э.А.</i> Совершенствование переводческого опыта (на материале двух текстов перевода фрагментов из «Авесты» (Е.А. Бернфельса)	17
<i>Бабін Ю.М.</i> Жаргонныя і прастамоўныя элементы ў публіцыстычным тэксте	20
<i>Баньковская Ю.Л.</i> Интеграция чужих конфликтных аспекты межкультурного диалога	22
<i>Барысевіч А.В.</i> Быццё 37:19 (20) у некастрычаных славянскіх перакладах Бібліі як прыклад рэалізацыі словаўтварэння патэнцыялу мовы	25
<i>Барысенка В.Я.</i> Дзеяслоўная метафара ў паэзіі Васіля Зуёнка	27
<i>Бессонова Л.А.</i> Тематрапічнасць в русской и белорусской фразеологии	30
<i>Бобко Т.В.</i> Русский и белорусский языки глазами наивного пользователя языка	33
<i>Богдан А.</i> Перакладчыцкі тэкст, аўтар і перакладчык	34
<i>Бубновіч І.</i> Сіпліўеня Ж.С. Назвы-арыенціры ў мікратапаніміі Гродзенскага раёна	38
<i>Бурак І.Л.</i> Функцыянальныя аналагі злучнікаў у сучаснай беларускай мове	41
<i>Бурмач М.І.</i> Воздействие слов иноязычного происхождения на наш язык	43
<i>Бурчак С.Ф.</i> Культурна-гістарычная адметнасць антрапанімічнай прасторы рамана Касцюка В. «Пакліканьня»	45
<i>Василевская А.И.</i> Средства реализации функциональной нагрузки газетного заголовка	47
<i>Валатоўская Н.А.</i> Вывучэнне і даследаванне ўкраінскай мовы ў Беларусі	50
<i>Вінакурава К.С.</i> Нацыянальная культура ў мове мастацкага тэксту (на прыкладзе паэзіі Р. Барадупіна)	52
<i>Вьшварка Т.А.</i> Некадыфікаваныя прыметнікі-кампзіты ў творах Міхася Зарэцкага: семантычны аспект	55
<i>Вязовская В.В.</i> Имена персонажей Н.С. Лескова как отражение социально-общественной жизни России XVIII–XIX вв.	57
<i>Галкоўская Ю.М.</i> Социальная жизнь личных имен: продуктивные словообразовательные средства репрезентации качественных	60
<i>Галло Я.</i> К проблематике понимания и интерпретации текста	62
<i>Куліковіч У.І., Галіеўская А.В., Грышчанка К.С.</i> Хрэстаматыя «Беларуская арфаграфія: гісторыя і сучаснасць» як аб’ект рэкламы ў СМІ	65
<i>Гируцкий А.А.</i> Древнейшие начертательные символы и современный геометрический образ слова	68

Глотова Ж.В. Межкультурные барьеры в языковом взаимодействии.....	71
Грамоєн В.А. Да пытання аб вывучэнні навуковай спадчыны Мар'яна Пецюкевіча.....	74
Грынцэвіч Т.И. Стратегии перевода и интерпретации текста.....	76
Гурноєн А.Б. Пераклад тэксту як адзін з відаў кантралюемай самастойнай працы студэнтаў.....	79
Гурская Ю.А. Образ человека, отраженный в славянской и балтийской антропонимии.....	81
Дзятко Д.В. Сучаснае беларускае мовазнаўства: стан, тэндэнцыі, кірункі (колькасная характарыстыка).....	84
Дубянецкі Э.С. Роля нацыянальнай мовы ў развіцці беларускай культуры ва ўмовах глабалізацыі.....	88
Дятко И.М. Культурологический аспект преподавания РКИ.....	89
Епішава В.Ф. Моўныя сродкі стварэння этнастэрэатыпа беларусаў у рамана Л. Дайнекі «Назаві сына Канстанцінам».....	91
Жукова Е.А. О проблемах межкультурной коммуникации в преподавании русского языка как иностранного.....	94
Занкавіч А.П. Роля мовы ў сістэме выхавання патрыятычнай асобы.....	97
Зьлівейн Д.П. Агульная характарыстыка стылю дзіцячага мастацкага твора.....	99
Іванюў Я.Я. Афарыстыка Максіма Багдановіча (да пастановкі праблемы).....	102
Івашына Н.В., Руденко Е.Н. Чешско-белорусские исследования последних лет.....	104
Иманбердиева С.К. Сравнительный анализ заголовков газетных статей (на материале казахстанских газет).....	107
Иоскевич М.М., Ковальчук В.Р. Роман Э. Бронте «Грозовой перевал» в рамках культурно-исторического подхода.....	109
Казанкова Е.А. «Персональная» ковенная речь в романе Х. Кноблих «Зимние яблоки» (2003).....	112
Каленік І.В. Лінгвапаэтычныя прыёмы актуалізацыі анімаў-алюзій у паэзіі постмадэрнізму.....	114
Касцючэчк В.М. Эпітэт як знакавая моўная адзінка ў творах Янкі Купалы.....	120
Каюмова Э.Р. Вставные конструкции как средство имитации живой разговорной речи (на материале журнала «Cosmopolitan»).....	122
Кісель Т.А., Макароўч А.В. Назвы сьвятаганіку ў заходнепалескіх гаворках.....	124
Ковалева Л.Е. О причинах проникновения англицизмов в русский и белорусский языки.....	125
Кожмяченко Е.В. Образы земной стихии в творчестве М. Цветаевой.....	128
Колач О.И. Особенности структурной организации названий болот Беларуси и США в сравнении с другими гидронимными подсистемами.....	130
Кораць В.А. Праблемы вывучэння і перакладу «Торбы смеху...» Караля Жэры.....	133
Котин Н.М. Ирландская дилемма: «дискурс мертвого языка» или путь к возрождению национальной культуры.....	136
Красюк У.Ф. Праблема метадалогіі гісторыка-літаратурнага даследавання ў перадах І. Дварчаніна.....	138
Круталеўч М.М., Шуміцьк Ф.С. Паходжанне зычнага [ф] у беларускай мове.....	141
Ксяндзова А.У. «Утоенныя» балтызмы ў беларускіх гаворках як вынік беларуска-балцкага моўнага кантактавання.....	144
Кудрэватых И.П. «О, если бы без слов сказаться мыслью было можно...» (А. Фет).....	147
Кулеш Г.І. Сінтаксічныя канструкцыі з прыназоўнікамі праз у заканадаўчых тэкстах.....	149

Куліковіч У.І., Грышчанка К.С. Структура і змест хрэстаматыі «Беларуская арфаграфія: гісторыя і сучаснасць».....	151
Курышук К.М. Тэхнічныя сродкі перакладу: праграмы аўтаматызаванага перакладу.....	154
Лажыч Т.Т., Ножак А.З. Адаптацыя хімічнай інфармацыі ў кантэксте міжасобнага, групавой і масавай камунікацыі (на прыкладзе беларускай і ўкраінскай моў).....	156
Лобань Н.П. Лексіка з фармальна выражаным канатацыйным значэннем (прыметнікі і дзеясловы з афіксамі эмацыянальнай ацэнкі).....	159
Лю Яньчунь. Концепт «Гром» в русской и китайской языковых картинах мира.....	162
Лянкевіч А.У. Стаўленне да білінгвізму ў інтэрнэт-дыскурсе (на матэрыяле дыскурсу-аналізу каментарыяў на інтэрнэт-форумах).....	164
Мазуркевіч Л.М. Функцыянаванне фітоніма бядзьніца у гаворках Гомельшчыны.....	167
Мандзік В.А. Сцэнічнае маўленне ў нацыянальным тэатры.....	168
Мароз С.С., Ржавуцкая М.С. Функцыянальна-граматычны даследаванні ў сучасным беларускім мовазнаўстве: стан і тэндэнцыі.....	171
Маслянкова Л.У. Блоп як перспектыўная сфера даследавання прэзідэнтнасці.....	173
Мерчы А.П., Мочалова Е.О. Межъязыковая передача имен собственных в романе Д. Брауна «Ангелы и демоны» при переводе на русский язык.....	176
Михайлова Л.П. Белорусская лексика с протезой а- в контексте межъязыковой коммуникации.....	178
Міхалеўч А.Г., Мордас Н.Р. Спецыфічныя фігуры экспрэсіўнага сінтаксісу ў беларускай мастацкай прозе.....	180
Мочалова Е.О. Структурно-семантическая характеристика наименований лица по роду деятельности (на материале русского и английского языков).....	183
Надумоеч Л.І. Развитие семантики словосложений в русском языке.....	185
Никитенко В. Морфемная деривация как один из источников формирования эмоционально-оценочной лексики русского языка в XVIII веке.....	188
Ножак А.З. Выдавецкая дзейнасць на Букавіне (у дадрукарскі перыяд).....	190
Нямковіч Н.М., Гаўрош Н.В. Афарыстычныя выслупы: сінтаксічная форма.....	193
Павашкевіч С.У. Адаптонімныя дэрываты ў беларускай анамастычнай лексікаграфіі.....	195
Паляшчык Н.В. Выражэнне імператыўнасці ў старабеларускіх тэкстах дэлавога зместу.....	199
Памазенка Т.Л. Беларуская перакладная тэрмінаграфія пачатку XXI ст.: метадалагічны аспект.....	202
Паплаўная Л.В. Лексіка са значэннем колеру ў паэзіі Пімена Панчанкі.....	206
Петровічова Л.И., Богданович Е.Н. Эстетическая составляющая структуры текста (на материале рассказа М. Шолохова «Чужая кровь»).....	210
Півавэрчык І.В. Сакральная тапанімія Гродзеншчыны.....	212
Прайд Ю.Ф. Украінска перакладна фразеалогія.....	214
Прыгожая В.А. Тыпы аманімічных канструкцый.....	218
Рубічар V. Proprium ako motivačný činiteľ (poňhad na názvy slovenských realitných kancelárií).....	221
Рабава Т.М. Другасныя густатарныя намінацыі ў беларускай і рускай мовах.....	223
Радзівановіцкая Н.А. Словаўтваральныя асаблівасці простых айконімаў, суадносных з назвамі расліннага свету, у форме множнага ліку.....	226
Ржавуцкая М.С., Мароз С.С. Гутарковая лексіка ў арыгінале і перакладзе мастацкага тэксту.....	231

Русских А.С. Сохранение национально-культурного компонента при переводе художественного текста с польского на русский и белорусский языки.....	233
Савко М.В. Перевод как языковой контакт.....	236
Савицкая І.І. Беларускі нацыятворчы слоўнік: сацыяльна-гістарычны кантэкст стварэння.....	238
Салеева М.В. Формирование языка и формирование нации (к 150-летию объединения Италии).....	241
Салееў В.А. Мова і этапы фарміравання беларускай нацыянальнай культуры.....	243
Сандалава Т.А. Маўленчая інтэрферэнцыя на марфалагічным узроўні.....	247
Саньярова Н.С., Саньярова Р.С. Казахские этикетные формы общения: традиции и современность.....	249
Свістунова М.І. Этнічная аснова твораў рэлігійнай паэмікі.....	253
Смальянка Г.А. З вопыту выкладання роднай мовы ў БДАТУ.....	256
Смирнова Ю.А. Семантический потенциал имени собственного в интертекстуальных отношениях (на материале романа Т. Толстой «Кысь»).....	257
Солуянова Н.А. Перевод интертекста как способ образования новых смыслов.....	260
Старасценка Т.Я. Асаблівасці стылістычнага аналізу ў ВНУ.....	262
Старасценка Т.Я. Дыскурсы аналіз замалёўкі Янкі Брыля «Усмешка».....	264
Старынонак В.Д. Лексічны корпус балтызмаў у беларускай мове.....	266
Сухоцкая Т.Ф. Шляхам вербалізацыі.....	269
Татур В.Л. Ужыванне інфінітывных форм дзеяслова ў сучаснай мастацкай прозе і публіцыстыцы.....	272
Трофимович Т.Г. «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» в контексте достижений и проблем восточнославянской лексикографии и фразеологии.....	274
Трафімчык А.В. Палеская памылка Яўхіма Карскага.....	277
Трусь А.А. Создание корпоративного кодекса предприятия: опыт отечественной компании.....	280
Урбан В.В. Ацэначныя дэрываты з фармантамі -б-(а), -в-(а), -д-(а), -з-(а), -т-(а), -ч-(а), -ш-(а) у беларускай дыялектнай мове.....	283
Фацеева С.І. Найменні беларускіх міфалагічных персанажаў: семантыка і словаўтварэнне.....	285
Федоринчик А.Н. Концепт «Тоска» в поэзии В. Брюсова.....	288
Федунова Т.В. Типы семантической специфики в русско-белорусском лексическом сопоставлении.....	290
Фокина І.С. Білінгвальная адукацыя ці адукацыя ва ўмовах білінгвізму?.....	293
Хазанова К.Л. Беларуская-руская моўнае ўзаемадзеянне ў вясельнай лексіцы Гомельшчыны.....	295
Халута О.И. Базовые лингвокультурные единицы языка как отражение национально-культурной ментальности его носителя.....	298
Чайка Н.У. Канцэпцыі сінтаксічных тыпалогій у мовазнаўстве.....	300
Чарнышова А.М. Мова позірку як крыніца інфармацыі аб персанажах мастацкага твора.....	305
Чахоўская Т.Л. Урок як асноўная арганізацыйная форма навучання беларускай мове як замежнай.....	307
Чахоўскі Г.К. Семіётыка сучаснага палітычнага дыскурсу.....	310
Чуханова А.В., Хоу Мэнсюе. К вопросу об универсальности речевого жанра (на материале русских и китайских народных примет).....	313

Шабовін М.В. Назоўнікі-наватворы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20–30-х гадоў ХХ стагоддзя (прафіксальныя, прэфіксальна-суфіксальныя і прэфіксальна-нульсуфіксальныя лексемы).....	316
Шарыфова С.Ш. Единый язык и единое литературное пространство как предпосылки для политической интеграции.....	319
Шацёр-Шалюта С.А. Некаторыя аспекты сістэматызацыі беларускіх фірмонімаў ва ўмовах дзяржаўнага двухмоўя.....	323
Шульга Н.В. Переводческая деятельность в Республике Беларусь.....	325
Шумчык Ф.С., Круталевіч М.М. Нацыянальная спецыфіка параўнанняў тэматычнай групы «Чалавек».....	328
Шчэрбін В.К. Аб спосабах класіфікацыі тлумачальных слоўнікаў усходнеславянскіх моў.....	331
Шыманская В.Ю. Кантрастыўная характарыстыка метафарычнай мадэлі «Палітыка і вайна → унутраны свет чалавека» ў беларускай і англійскай мовах.....	334
Юдзянкова Г.В. Прэцэдэнтны антрапонім як агент параўнання.....	336